

Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri

Murat Kacıroğlu*

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik sıkıntılar, Türk toplumunu derinden etkilemiştir. Savaş ekonomisi nedeniyle temel gıda maddelerinin temininde büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Bu durumu fırsat bilen bir kesim, karaborsa yoluyla büyük kârlar sağlamıştır. Bu busus dönemin gazetelerinde çeşitli yazarlar tarafından dile getirilmiş, çeşitli yazılarda bu yolla zengin olan insanlar eleştirilmiş ve devletin bunu önlemek için tedbirler alması zorunluluğu üzerinde durulmuştur. Savaş yıllarında yaptıkları vurgunlarla zenginleşen bu insanlar romancıların da dikkatini çekmiştir. Geniş halk yığınları katlık ve sefaletle boğuşurken harp zenginlerinin mutlu hayatları yazarlar tarafından eleştirel bir gözle anlatılmıştır. Bu araştırmada konunun romanlarda nasıl ele alındığı, harp zenginini insanların hangi yönleriyle ön plana çıkarttıkları gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Roman, savaş, ekonomik sıkıntı, harp zenginini

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri milletlerarası ilişkilerde savaşlar önemli yer tutar. Bütün savaşlar siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı toplumların güç kullanarak birbirlerini sindirme veya yok etme isteklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hangi nedenle olursa olsun her savaşın askerî ve sosyal olmak üzere iki boyutu vardır ve bunların sosyal ve siyasi hayata etkileri farklı farklı olur. Savaşın sosyal hayat üzerindeki etkisi siyasi etkileri kadar uzun süreçli ve geniş kapsamlıdır. Bu bağlamda sadece bölgesel değil, küresel anlamda bütün dünyayı derinden etkileyen Birinci Dünya Savaşı'nın Türk siyasi ve sosyal hayatı üzerindeki etkisi büyüktür.

Osmanlı devletinin bütün imkânlarını seferber ederek katıldığı bu savaşın cephe arkasındaki etkisi, geniş halk tabakaları üzerinde şiddetli ve sarsıcı olmuştur. Devletin uyguladığı savaş ekonomisi halkın daha da fakirleşmesine neden olmuş, zaten bozuk olan Osmanlı ekonomisi bu süreçle birlikte çökme noktasına gelmiştir.¹ Bu dönem içinde temel ihtiyaç maddelerinin temininde bile büyük sıkıntılar yaşanmış ve İstanbul'da un sıkıntısı başlamış, demiryolla-

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yozgat.

¹ Savaş yıllarındaki Osmanlı ekonomisinin durumu hakkında şu kaynaklara bakılabilir: Vedat Eldem, *Harap ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994; Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat (1909-1918)*, Ankara 1982.

rının ordunun emrine verilmesi yüzünden Anadolu'dan buğday sevkiyatı kesilince kıtlık tehlikesi baş göstermiştir.²

Birinci Dünya Savaşının sosyal hayat üzerindeki etkisi sadece ekonomik bunalımı doğurması değil; aynı zamanda Osmanlı toplum yapısının çözülmesine de neden olmuştur. Osmanlı devlet sisteminde hâkim unsur olan asker-memur kesimi, sabit gelirli oluşları yüzünden sürekli artan enflasyon karşısında çok kısa sürede fakirleşmişler, mülklerini yok pahasına ellerinden çıkarmak zorunda kalmışlardır. Bunun yanında üretim işiyle uğraşan, İstanbul'a gıda sevkiyatı yapan büyük ve orta ölçekteki köylü grubu, pazara ürün veren perakendeci giderek zenginleşmiştir. Zafer Toprak, bu insanların Osmanlı sosyal yapısı zengin yeni bir halk tabakası oluşturdukları görüşündedir ve bu sınıfın "yeni zengin, harp zengini" veya "orta sınıf" gibi isimlerle anıldığını belirtmektedir.³ Bu sınıf, savaşın getirdiği yeni şartları fırsat bilerek karaborsacılık, vagon ticareti⁴ gibi yollarla kısa sürede büyük servet sahibi olmuşlardır. Bu kesim, özellikle savaşın son yıllarına doğru artık gözle görülür bir şekilde toplum hayatı içinde kendilerine has bir yer işgal etmeye başlamıştır. Halkın büyük bir çoğunluğu kıtlık ve sefaletle boğuşurken, bu küçük kesim, refah seviyesini sürekli arttırmış, elde ettikleri haksız kazançları zevk ve eğlence âlemlerinde tüketmeye başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz duruma karşılık, harp zenginlerinin gösterişli hayatı, geniş halk tabakaları tarafından tepkiyle karşılanmış, çeşitli yayın organlarında bu insanlara yönelik eleştiriler yazılmıştır.⁵ Bu problem, sadece gazete yazılarıyla ele alınmamış; ayrıca romancılar tarafından da çeşitli eserlerde işlenmiştir. Savaş yıllarının sosyal bir gerçeği hâline gelen vurgunculuk ve karaborsacılık gibi durumların romanlara nasıl yansdığı, bunlarla uğraşan insanların romancılar tarafından -dolayısıyla toplum tarafından- nasıl algılandığı roman-sosyal hayat ilişkisi açısından şüphesiz

² Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat*, s. 268-269

³ Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat* s. 343

⁴ Savaş yıllarında ordunun ihtiyacı dışındaki vagonlar tüccarlara dağıtılmıştır. Ancak ticaretle ilişkisi olmayan bazı gözü açıklar Harbiye Nezareti'nden torpil yoluyla *vagon vesikası* elde etmişler ve kiraladıkları vagonları yüksek fiyatlar karşısında malı çürüme tehlikesiyle karşı karşıya olan tüccarlara devrederek büyük paralar kazanmışlardır. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat (1909-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.

⁵ Harp zenginleriyle ilgili dönemin basınında çokça yazı yazılmıştır. Birçok gazetede bu insanların toplum için ne kadar zararlı oldukları üzerinde durulmuştur. Zafer Toprak çalışmasında, harp zenginleriyle ilgili dönem basınında çıkan haberlerden ilginç olanlarını şu şekilde aktarı: "Savaşın son yıllarında basın harp zengini sorununa geniş bir yer ayırmıştı. *Vakit* gazetesi başyazan Ahmed Emin, harp zenginlerinin türlerini şu şekilde sıralıyordu. 1-Hakiki bir kabiliyeti, haysiyeti ve izzet-i nefsi olan ve istihsalat tarihiyle para kazananlar. 2-Serveti hava oyunlarıyla veya karaborsa muameleleriyle kazanmış olmakla beraber isti'mal ve istihlak nokta-i nazarından akılları başında olan zenginler. 3-Havadan kazanılmış paraları dillere destan olacak surette sefahat sahalalarında yiyenler. Ahmet Emin Bey bu üçüncü kesimde yer alan zenginleri toplum için "muzır" addediyordu. İzmir'de yayınlanan Köylü gazetesi vagon yolsuzluğuna sütunlarında şu şekilde yer veriyordu: "Tüccara malını taşımak için her gün İzmir'den on vagon verilmektedir. Bunların yarısından çoğunun hakiki ihtiyaç sahiplerine ve tüccara verilmiş olduğunu farz etsek bile üst tarafı defter tutmayan veyahut defter-i kebirinin zarar hanesi hiç bulunmayan lâmekân kimselere ayırıyor. Bu gibiler vagonlarını, kolilerini öte tarafta elindeki malı çürümeye yüz tutmuş olan tüccara satmalarından başka bir yolda kullanmış olmalarına inanacak en saf kalpli bir kimsenin bile bulunmayacağı şüphesizdir. İşte bu gibiler vagonlarını 2000 lira ile 3000 lira raddesinde satıyorlar." "Köylü gazetesinden" *Sabah* 21 Ağustos 1918 " s. 342-343-344

çok önemlidir. Bu araştırmada Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinden sonraki on yıllık süreç içinde yayımlanan romanlarda harp zenginlerinin izleri sürülecektir. Bu konuyu romancıların zihninde bir mesele hâline gelip romanlara girmesi daha çok savaştan sonraki süreçte gerçekleşmiştir. Burada dikkati çeken nokta, savaşın sürdüğü 1914-1918 yılları arasında yayımlanan romanlarda yeterince ele alınmamış olmasıdır.⁶

HARP ZENGİNLERİ VE VURGUNCULARA TEMAS EDEN ROMANLAR

Birinci Dünya Savaşı'nın bitişiyile birlikte, harp zenginleri ve onlarla ilgili durumlar romancıların dikkatini çekmiş; on yıllık süreçte yayımlanan on üç romanda bu konu çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Harp zenginlerine temas eden bu romanlar şunlardır: *İstanbul'un Bir Yüzü*, *Gün Batarken*, *Çıldırın Kadın*, *Zâniyeler*, *Maşşer*, *Gizli El*, *Coşkun Gönül*, *Çoban Yıldızı*, *Cânân*, *Billür Kalp*, *Acılar*, *Pervin Abla* ve *Harp Dönüşü*. Makalede romanları yayım tarihine göre incelenmiştir. Bu romanlar içerisinde *İstanbul'un Bir Yüzü*, *Gün Batarken* ve *Gizli El*'de olaylar bu mesele üzerine yoğunlaşırken, diğerlerinde romancılar yeri geldikçe harp zenginlerine kısaca temas ederler.

Refik Halit Karay'ın 1920'de *İstanbul'un İç Yüzü*, 1939'da da *İstanbul'un Bir Yüzü*⁷ ismiyle yayımlanan romanı, II. Meşrutiyet öncesini ve sonrasını karşılaştırarak anlatan bir eser olarak göze çarpar. Bu iki devir ele alınarak değişen değerler ve insanlar, İsmet adlı yavaşma bir kızın hatıra defterinden aktarılır. *Bir Harp Zengini*, *Eski Devirdekiler*, *Yeni Devir Simaları*, *Eski Devir Simaları*, *Harp Devrinin Hanımları* ve *Eski ve Yeni İstanbul* adını taşıyan altı bölümden oluşan romanda, geniş bir şahıs kadrosu vardır. Osmanlı paşalarından, halayıklara, Yahudi ve Ermeni tüccarlardan Levantenlere, harp zenginlerinden, mirasyedilere kadar tüm toplumu temsil eden insanlar, İsmet'in gözüyle tanıtılır. Bütün yönleriyle eski ve yeniyi karşılaştıran yazar, romanın sonunda eskinin iyi yönlerini vererek, yeninin olumsuzluklarını vurgular. İttihat ve Terakki dönemini, bu dönemle birlikte bazı insanların hiç de layık olmamalarına rağmen siyasi ve maddi açıdan yükselişlerini anlatmasıyla eser, bir çeşit siyasi yergi romanı olarak da değerlendirilebilir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un sosyal hayatını çeşitli tablolar hâlinde anlatan *Gün Batarken*⁸, 1920'de *İleri* gazetesinde tefrika edildikten sonra 1922'de kitap olarak yayımlanır. Yirmi bölümden oluşan roman ahlâk, aile ve vatan sevgisi gibi temalar çevresinde gelişen çatışmalar üzerine kurulmuştur. Hulki Bey adındaki eski bir binbaşının etrafında gelişen olaylar, yukarıda söylendiği gibi Birinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşir. Roman Hulki'nin

⁶ 1914-1918 yılları arasında karaborsacılık ve vurgunculuk konusunu temas eden romanlar için bakınız: Osman Gündüz, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997. (2 cilt)

⁷ Refik Halit Karay, *İstanbul'un İç Yüzü*, İstanbul 1336 (1920), (Makalede eserin 1939 baskısını esas aldındı. Kenan Basımevi İstanbul 1939, 166 sayfa.)

⁸ Ercüment Ekrem Talu, *Gün Batarken*, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul 1338 (1922), (Makalede romanın üçüncü tabını kullanıldı. İkbâl Kütüphanesi, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul 1926, 144 sayfa.)

ailesi, Balkanlar'da çetelere karşı verdiği mücadeleler, Meşrutiyet'in ilanı, Nevşehir'deki yılları, askerlikten istifa edip İstanbul'a gelişiyle başlar.

*Gün Batarken'*de şahıs kadrosu, iki grupta toplanmıştır. İlki Hulki Bey, anesi Sadberk Hanım, karısı Huriye Hanım'dan oluşmaktadır. İkinci gruptaki kahramanlar ise daha çok yabancılardır. Bu yabancılardan başında Rumlar gelmektedir. Hulki'nin Nevşehir'de tanıştığı Perodromus, para düşkünü, açıkgöz bir gençtir. Hulki Bey'in askerlikten ayrılıp bir vurguncu, harp zengini olmasının en büyük nedeni bu Rum şahıs olur. Diğer bir Rum ise, Hulki Bey'in İstanbul'da Perodromus'un vasıtasıyla tanıştığı İzmaro, ahlâken dşkk bir hayat süren Rum kızıdır. Belli başlı yönleriyle tanıştığımız bu kahramanların yanında, İstanbul'un Beyoğlu çevresinde yaşayan levantenler, harp zengini Türkler, bu harp zenginleriyle işbirliği yapan çeşitli devlet görevlileri, bu evre içinde yansıtılan kahramanlardır. Olumsuz bir bakışla anlatılan bu kahramanların yanında, Hulki Bey'in ailesi ve doğup büyüdüğü Estekzde mahallesindeki insanlar ise, saf ve temiz Türklerdir.

Ethem İzzet'in fuhuş, ahlksızlık, sefahat gibi temaları millî bir duyuş tarzıyla işlediği *ıldırın Kadın*⁹, yirmi bölümden oluşmaktadır. Bütün kahramanların birinci bölümde tanıtıldığı romanın aslî kahramanı, bir Osmanlı paşasının karısı olan Muallâ'dır ve beden zevkleri peşinde koşan, ahlâksız bir tiptir. Yazar, onun kişiliğini kısa birkaç cümleyle vererek, romanın tamamında onun nasıl bir hayat tarzı yaşamak istediğini ve hangi davranışları sergileyeceğini önceden okuyucuya sezdirmiş olur. Romandan aldığımız cümleler bunu ifade eder.

"Muallâ... Paşanın karısı. şuh, levend, kıvrak, fettn bir kadın. Baksa büyüler, yrse tılsımlar, yatsa esir eder. Hele geceleri bin defa daha büyücü, bin defa daha tılsımlı, bin defa daha şakrak..." (s. 4) Romanın ikinci önemli kahramanı Necdet ise, "genç ve şehvet-engz bir kadın için ihmal edilemeyecek bir erkek. Zarif, kibar, delikanlı bir erkn-ı harb binbaşısı " (s. 5) olarak tanıtılır. Paşa'nın müşaviri olan bu binbaşı, paşanın karısına istek duyacak kadar yozlaşmış bir tiptir. Adı verilmeyen Osmanlı paşası ise, "...kırk elli yaşında var. Sert, haşin, alk, asab bir adam. Siyah, zeki, keşkin ve ateşli gözlerinden çok zeki ve cevl olduğu belli..." (s.12) sözleriyle tanıtılır. Ancak o, bir asker olmasına rağmen savaş sırasında, cephede değil de İstanbul'daki yalısında rahat ve bolluk içinde yaşar. Romanda bu üç kahraman dışında ikinci dereceden birçok insan vardır. Muallâ'nın kız kardeşi Necla, ablası gibi yozlaşmış bir tiptir. Bunun dışında çeşitli vesilelerle yazarın bakış açısından sunulan ve farklı sosyal tabakalara mensup insanlar da romanın şahıs kadrosu içinde değerlendirilebilir. Harp zenginleri ve mirasyediler bu kadro içinde göze çarpan gruplardır.

Selhattin Enis'in Osmanlı'nın son döneminde şişli ve çevresinde yaşayan, modernlik ve Batılılaşma adına her türlü ahlksızlığa düşmüş insanların

⁹Ethem İzzet Benice, *ıldırın Kadın*, Cemiyet Kütüphanesi, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1340 (1924), 143 sayfa.

hayatlarını anlattığı *Zâniyeler*¹⁰, Fitnat adındaki bir hayat kadının günlüklerinden oluşur. Roman, bazı yönleriyle *Sodom ve Gomore* ile *İstanbul'un İç Yüzüne* çok benzemektedir. Eserde, ülke ve halk çok zor günler geçirirken lüks konak ve apartmanlarında günlerini gün eden, cinsî arzularının peşinde koşan gazeteciler, mebuslar, nazırlar ve bunlara yaranmak suretiyle geçimlerini sağlayan şair ve yazarlardan oluşan geniş bir şahıs kadrosu vardır. Hatta bunlar içinde bazı gerçek yazar ve şairleri çağrıştıran isimler de yer almaktadır. Yahya Cemal, Yahya Kemal'i, Cemal Sahir Celal Sahir'i, Rifat Melih ise İzzet Melih'i hatırlatır. Bütün bu şahıslar, bir eğlence meclisinde Fitnat'ın bakışıyla şöyle verilir.

"Bunlar arasında kimler yoktu? Nazırlar mı? Memleketin en yüksek en benam şairleri mi? Gazeteciler mi? Mütefekkirler, vatanperverler mi? Kimler kimler yoktu? Bu, İstanbul'da bir havas ve eâzım meclisi değildi. Bu hakiki bir Bâbil'di. Ve hepsi içkinin tesiri altında manevî elbiselerinden tecerrüt ederek içyüzlerinin bütün kötülükleriyle bütün uryanlıklarıyla meydana çıkmışlardı. Zaman zaman çiftler arasında masa başında biri ikisi kayboluyor sonra yüzleri pancar gibi saçlarının tuvaletleri bozulmuş, yorgun adımlarla masa başına avdet ediyorlardı. Ve her çiftin vürûdu masa başındakilerce bir fısıltıya mûcip oluyordu..." (s. 65)

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore*'de bu insanların yaşadıkları yerleri Tevrat'taki lanetli Sodom ve Gomore şehirlerine benzetirken Selâhaddin Enis de İncil'deki lanetli şehir Bâbil'e benzetir. Fitnat, bu hayata girdikten sonra, özellikle, İclâl vasıtasıyla çevresindeki insanların gerçek yüzlerini görür. Bir harp zengini olan eniştesi, kumar masalarında sabahlar. Münevver'le eşcinsel bir ilişki yaşayan Canan ve Nazlı Hanım; kendini Türk kadınına adayan, bu yolda bir de dernek kuran ve Alman subayı Von Volf'un metresliğini yapan Jale Türkân; bir başka harp zengininin karısı olan ve en alt tabakadan erkeklerin bile koynuna giren Zehra Niyaz Hanım bu hayatın ürettiği yozlaşmış ve ahlâksız kadınlardır.

Çanakkale'de yaralanıp İstanbul'a dönen Nihat'ın farklı çevrelerde karşılaştığı olayların anlatıldığı *Maîşer*¹¹'de, Birinci Dünya Savaşı yılları İstanbul'unun iki farklı cephesi üzerinde durulmuştur. Savaşta yaralanan Nihat ile zengin bir çevrede yaşayan Muazzez'in aşkları temel vaka olmakla birlikte, İstanbul'un sosyal durumunun çarpıcı biçimde anlatıldığı romanda, fakirlik önemli bir yer tutar. Nihat'ın merkez olduğu romanda, kahramanlar iki ayrı gruba ayrılmış gibidirler. Nihat'ın, çocuklarına ders vermek için girdiği Mâhir Bey'in Beyoğlu'ndaki çevresi, savaştan hiç etkilenmeyen, lüks ve zenginlik içinde yaşayan hatta yer yer yabancılarla işbirliği yapan vurguncu tüccarlar, rüşvetçi ve suistimalci Osmanlı bürokratları, harp zenginleri; diğer tarafta Nihat'ın Beyazıt, Fatih ve Sirkeci civarında yaşayan, savaşın bütün yıkımlarını hisseden fakir arkadaşları iki farklı ve zıt insan grubunu teşkil ederler. Romandaki mekânlar

¹⁰ Roman 1923'te İleri gazetesinde "Fitnat'ın Sergüzeşti" adıyla tefrika edilmiştir. Daha sonra da kitap halinde yayımlanmıştır. Selâhaddin Enis Atabeyoğlu, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1339 (1923), 275 sayfa.

¹¹ Peyami Safa, *Maîşer*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1340 (1924), (Bu çalışmada şu baskı kullanıldı: Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, 285 sayfa.)

da bu zıtlık üzerine kurulmuştur. Mâhir Bey ve karısı Seniha Hanım'ın yaşadığı Beyoğlu, Galata ve Nişantaşı çevresi ile Nihat'ın başta Faik olmak üzere birçok arkadaşının yaşadığı Fatih, Sirkeci ve Beyazıt çevresi romandaki temel çatışmayı yönlendiren mekânlardır. Bu iki farklı mekân, olay örgüsünün daha gerilimli bir seviyede cereyan etmesini de sağlamaktadır. İki ana kısımdan meydana gelen romanda, birinci ve ikinci kısımlar birbirinden rakamlarla ayrılmış yedişer bölümden oluşmaktadır.

Reşat Nuri'nin 1924 yılında yayımlanan romanı *Gizli El*¹², yazılış macerası açısından ilginç bir romandır. Eseri önce tiyatro olarak düşünülen yazar, romanın girişinde verdiği bilgiye göre, Sedat Simavi'nin teşvikiyle eseri romana dönüştürmüştür. Yazarın sosyal bir hiciv romanı olarak tasarladığı eser, çeşitli sebeplerden dolayı başka bir şekle girmiştir. Çünkü Dersaadet gazetesinde tefrika edilmeye başlandığında ilk sayıda sansüre uğrar. Mütareke'nin ilk yılında yaşanan bu olay, yazarın asıl yazmak istediğine engel olmuş, roman neredeyse bir aşk romanı hâline dönüşmüştür. Yine de sosyal yönü kuvvetli bir roman olarak değerlendirebileceğimiz *Gizli El*, konusunu I. Dünya Savaşı öncesi, savaş yılları ve kısa da olsa savaş sonrasında yaşanan bir zaman dilimi içerisinde yapılan yolsuzluklardan, haksız kazançlardan ve harp zenginlerinden alır. Eser yazarın ilk romanı olması yönüyle de önemlidir. Ömer Seyfettin ve Refik Halit çizgisinde devrin bürokrat kesimine yönelen tenkitleri nazarı itibara alınır, onun romancılığı "tenkitçi-gerçekçi" bir tavırla başlamış sayılır.¹³ Aslı kahraman Şeref'in hatıraları şeklinde anlatılan romanda, birçok şahıs ve olaya yer verilir. Yazar, onun gözünden bir devrin panoramasını çizer. Savaş yıllarının ortaya çıkardığı bir sosyal yapı içerisinde, geniş ve karmaşık ilişkiler ağında, birçok insanla ilişki kuran Şeref'in olay ve kişiler karşısındaki tavrı, romanın yapısını belirleyen bir rol oynar.

Şeref'in Gemlik ilçesine tayin olduktan sonra tanıştığı memur çevresi, klasik memur anlayışı görüntüsü çizer. Bu taşra kasabasında, bütün memurlar hayattan umudunu kesmiş, sıkıcı ve tek düze bir hayat yaşamaktadırlar. Şeref'in tanıdığı insanlar arasında onun hayatını değiştiren kişi, Doktor Cemil Bey'dir. Bu adam, romandaki varlığından ziyade, Şeref'in hayatında önemli bir rol oynaması bakımından önemlidir. Meşrutiyet hareketine katılmış, Trakya'da Balkan çeteleriyle savaşmış olan Cemil Bey, Şeref'i Aziz Paşa ve Miralay Murat Bey'le tanıştırmak onun hayatına yön veren kişi olacaktır. Aziz Paşa ise, Gemlik'te Narlıdere çiftliğinde yaşayan emekli bir Osmanlı paşasıdır. Avrupa'da ateşemiliterliklerde bulunmuş, sonra İttihatçılarla anlaşamadığı için bu ilçeye yerleşmiştir. Galatasaray'da okuyan oğlu Adnan; Dame de Sion'dan mezun olmuş kızı Seniha ile birlikte Narlıdere'deki çiftliğinde yaşamaktadır. Bu çiftlikte bir bakıma inzivaya çekilmiştir. Pangaltı'ndaki Fransız mektebini bitiren

¹² Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, (roman 1920'de Dersaadet gazetesinde tefrika edildikten dört yıl sonra kitap halinde yayımlanır.) Şems Matbaası, İstanbul 1340-1924 (Bu çalışmada romanın 1959'da İnkılâp Kitapevi tarafından yapılan 3. baskısını esas alındı.)

¹³ İnci Enginün-Mustafa Kutlu, "Reşat Nuri Güntekin", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt: 3, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978, s. 419

Seniha, Narlıdere'ye çiftçilik yapmak için gelmiştir. "*Frenkçesi yolunda... Fakat, Türkçesi berbat...*" (s. 28) olan Seniha, yabancı bir okulda okumasına, Batı kültürüyle yetişmesine rağmen, lüksten ve gösterişten nefret eden, şımarmayan, köy hayatını seven olgun bir kızdır. Reşat Nuri'nin çizdiği bu genç kız tipi, onun bundan sonraki birçok romanında göreceğimiz genç kızların ilk örneği olarak değerlendirilebilir.

Burhan Cahit'in aynı yıl yayımlanan romanı *Coşkun Gönül*¹⁴; aşk, evlilik, kadın-erkek ilişkileri gibi konular üzerinde şekillenen bir romandır. Üç kısımdan oluşan romanın aslı kahramanı Serap, birçok yönüyle ideal genç kız örneği olarak verilir. Onun yakın arkadaşları Vildan ve Asuman ise, tecrübesizlikleri yüzünden çapkın erkeklerin elinde hayatları mahvolan genç kız tipleridir.

Romanın geniş bir şahıs kadrosu olmasına rağmen, Serap dışındaki kahramanlar üzerinde pek durulmaz. Bu kahramanların hepsi de Serap'ın çeşitli vesilelerle tanıdığı ve genelde İstanbul'un kibar sınıfına ait insanlardır. Bunlar içerisinde harp zenginleri, metres hayatı yaşayan kadınlar, kadın peşinde koşan çapkın erkekler vardır. Yazar, bunların hayatlarını savaş yıllarına rağmen İstanbul'un belli muhitlerinde yaşanan zevki ve eğlenceyi vermek amacıyla, bazen kendi bazen de Serap'ın bakış açısıyla çeşitli tablolar hâlinde gözler önüne serer. Romanda anlatılan olaylar, Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşir. Serap, mektepten mezun olduktan hemen sonra savaş başlar. Savaşın neden olduğu bazı olumsuzluklar, özellikle İstanbul'a yansıyan ekonomik zorluklar pek ayrıntılı olmasa da arka plan hâlinde sunulur. Dört yıl süren savaşın ardından romanın sonu Mütareke günlerinde devam eder. Ancak Mütareke İstanbul'una ait hiçbir olaya veya duruma yer verilmez.

Mahmut Yesari'nin sefahat, ahlâkî yozlaşma, alafranga hayat gibi temaları işlediği romanı *Çoban Yıldızı*¹⁵; *Akşam Güneşi*, *Hacılar Yolu* ve *Çoban Yıldızı* adını taşıyan üç bölümden oluşmaktadır. Romanın geniş bir şahıs kadrosu vardır. Bu kadroyu oluşturan kişilerin -Doktor Kâzım Bey hariç- hepsi alafranga hayat tarzını benimsemiş, Batılı olmayı yanlış anlamış, zevk ve eğlence düşkünü, ahlâken yozlaşmış tiplerdir. Romanın aslı kahramanı Hüseyin Bahaddin Paşa'nın kızı, Sadiye'dir. "...*İhtiyar, bunak bir babanın şüpheli bir çocuğu*" (s. 12) olarak tanıtilen Sadiye, şımarık ve serbest yetiştirilmiş, alafranga hayatı seven, zevk ve eğlence düşkünü bir kadındır.

Burhan Şevket ve kız kardeşi Dürnev Hanım, romanın başında Sadiye'nin yakın dostları olarak tanıtılırlar. Yakacık'taki evlerinde kaynağı belli olmayan servetleriyle zevk ve eğlence içinde yaşayan bu iki kardeş, alafranga tipleridir ve Sadiye üzerinde olumsuz tesirleri vardır. Onu zevk ve eğlence hayatına, içkiye alıştıırırlar. Burhan Şevket, üç yıl Paris'te kaldıktan sonra yurda dönmüş, hiçbir iş yapmadan Yakacık'taki evlerinde kumar ve içki âlemlerinde gününü gün eden, konuşmalarında cümleleri arasına Fransızca kelimeler sokarak ken-

¹⁴ Burhan Cahit Morkaya, *Coşkun Gönül*, Akşam Matbaası, İstanbul 1341 (1925), 444 sayfa

¹⁵ Mahmut Yesari, *Çoban Yıldızı*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1341 (1925), 464 sayfa. (Bu çalışmada romanın şu baskısını kullandık: İnkılâp ve Aka Kitapevleri, Yeni Matbaa, İstanbul 1967, 348 sayfa.)

dini farklı göstermeye çalışan yozlaşmış bir tiptir. Dürnev Hanım ise, güzel olmamasına karşın erkekleri kendine çekebilen, ahlâken düşkün bir kadındır.

Cânân'da¹⁶ kendi hevesleri peşinde koşarak karısını aldatan Lâmi'nin hikâyesini anlatan Peyami Safa aşk, evlilik, ahlâk gibi temaları farklı bakış açılarından yansıtır. İki kısımdan oluşan romanın birinci kısmında, Vaniköy'deki yalılarında oturan Bedia ile Lâmi'nin evliliğine şahit oluruz. İkinci bölümle birlikte bu evliliğin Canan isimli ahlâken düşük bir kadın yüzünden bitişi ve daha sonra Lâmi'nin tekrar Bedia'ya dönüşü anlatılır.

Romanda bütün yönleriyle tanıtılan kahraman Canan'dır. Üç yaşındayken Adapazarı'ndan alınmış, satılığa çıkarılmış olan bu kadın, aslen bir Çerkez'dir. Satın alındıktan sonra saraya verilen Cânân, on iki yaşına kadar burada kalır. Kadınefendi tarafından itina ile yetiştirildikten sonra, bu şatafatlı hayat içinde kendine has bir karakter kazanır. Bedia'nın babası Abdullah Efendi, vurguncu ve harp zengini şakir Bey, onunla işbirliği yapan müsteşar Orhan Bey, Bedia'nın kalp krizinden ölen kardeşi şemsi, yalancılığıyla ünlü Ali ve yazarın sözcüsü durumundaki Selim romanın belli başlı kahramanlarıdır. Ancak Peyami Safa'nın diğer romanlarından farklı olarak sözcü konumundaki Selim'in daha farklı bir karaktere sahip olduğunu görmekteyiz. Onun zekâ ve entelektüel birikimiyle romanın diğer kahramanlarından farklı olmasına rağmen, zevk düşkünlüğü ve ahlâk konusundaki tutarsız görüşleriyle okuyucu üzerinde iyi bir tesir bıraktığını söylememiz imkânsızdır. *Cânân*'da anlatılan olaylar Birinci Dünya Savaşı sırasında geçer. Böyle bir bilgi doğrudan verilmese bile, arka plânda çeşitli vesilelerle savaşa vurgu yapılır. Romanın kadın kahramanlarından Mah-mure, uduna Japon teli bulamadığı için savaşa ve Alman imparatoruna lanet eder. İttihat ve Terakki yönetiminin yolsuzluklarından bahsedilir.

Hüseyin Rahmi, aynı yıl yayımlanan romanı *Billûr Kalp*¹⁷'te geçimlerini sağlamak için, çalışmak zorunda kalan genç kızların karşılaştıkları tehlikeleri anlatır. Roman, iki ayrı olaya ve kişilere bağlı, iki ayrı hikâyeden oluşmuş gibidir. Birinci kısmın şahıs kadrosu, İstanbul'un değişik sosyal tabakalarına ait insanlardan oluşmaktadır. Bir harp zengini olarak tanıtılan Semih Âtîf Bey, kurduğu sahte bir ticarethanede, genç ve masum kızları ağına düşüren bir ahlâksız olarak tanıtılır. Bu kısımda yer alan kadın kahramanlar içinde dikkati en fazla çeken Mürüvvet Âbid, iş bulmak amacıyla Semih Âtîf'in yazihanesine gelen masum, temiz, namuslu bir genç kızdır.

Romanın ikinci kısmının aslî kahramanı olan Sema Hanım da Mürüvvet gibi paşa kızı olmasına rağmen, babasını kaybettikten sonra fakirleşmiştir. Bu genç kızın asıl önemi romana adını veren *billûr kalp*'in sahibi olmasıdır. Genç, masum, güzel ve ahlâklı bir genç tipi olarak çizilen Sema, Semih Âtîf'in tuzağına düşmesine rağmen, Mürüvvet gibi intihara kalkışmaz; aklı ve mantığı sayesinde onun elinden kurtulur ve el işi yaparak kendine ve ailesine yetecek kadar

¹⁶Peyami Safa, *Cânân*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1341 (1925), (Bu çalışmada romanın şu baskısını kullanıldı: Ötüken Yay. İstanbul, 2000, 229 sayfa)

¹⁷Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Billûr Kalp*, Ma'rifet Matbaası, İstanbul 1926, 628 sayfa.

bir servetin sahibi olur. *Billûr Kalp*'te olaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında yaşanır; İzzet Saim, efendisi Semih Âtîf'ı tanıtırken onun savaş zamanında nasıl zengin olduğunu anlatır.

Agâh Sırrı'nın *Acılar*¹⁸ romanında işgal altındaki İstanbul'da, cepheden yeni gelen Fikret'in yaşadığı bazı olay ve durumlar anlatılır. Roman, aslî kahraman Fikret'in İstanbul'a döndükten sonra tutmaya başladığı günlüklerden oluştuğu için olay ve kişiler onun bakış açısından yansıtılır. Fikret, aslen İzmirlidir ve babasının görevi nedeniyle İstanbul'a taşınmışlardır. Kabataş İdadisi'nde okuduktan sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nin resim bölümünde de yüksek öğrenimini tamamlamıştır. Fikret'in karakteri, hayatındaki iki ayrı döneme bağlı olarak iki zıt özellik taşıyor. Bu iki ayrı devre, savaştan önceki ve savaştan sonraki devredir. İlk gençlik ve öğrencilik yıllarında neşeli ve hayata bağlı bir insan olan Fikret, cepheye gittikten sonra, kendini hayata bağlayan birçok şeyi kaybetmiştir. Anne ve babası ölmüş; âşık olduğu Selma bir piyasa kadını haline dönüşmüştür; savaşın kaybedilmesi ise son darbe olmuştur. "...İmanı yaralı, ümidi yaralı, gönlü yaralı..." (s.5) bir insan olarak cepheden dönünce, derin bir bunalıma ve yalnızlığa düşer. Hayattan bıkmaya, ümitsizliğe, çevreye yabancılaşmaya ve bunun getirdiği yalnızlığın onun karakterinin en belirgin özellikleri olur.

Romanın diğer kahramanları Fikret'in etrafında, onunla ilişkileri nispetinde yer alırlar. Fikret'in çocukluk aşkı Selma, İzmir'de babasını kaybettikten sonra İstanbul'a dayısının yanına yerleşmiş; ancak Fikret cepheye gittiğinde savaştan neden olduğu ekonomik sıkıntılar yüzünden yoldan çıkmış ve ahlâken düşkün bir kadın olmuştur. Fikret'le bir aşk ilişkisi yaşayan Behice ise, ablasının akrabasıdır. Feridun ve Sadi de Fikret'in Darülfünûn'dan arkadaşlarıdır ve onun gibi savaşa ihtiyat zabiti olarak katılmışlardır. Romanın bunlar dışındaki kahramanları pek fazla öne çıkmazlar, Fikret'in ablası ve eniştesi, Makriköy'de (Bakırköy) evinde kaldığı Mari, Maarif Nezareti'ndeki nazır, müsteşar ve memurlar, İngilizler'den beş gün boyunca işkence gören Rıza, İstanbul'da bir Rum tarafından vurularak öldürülen Hayri, romanın fonundaki kahramanlardır.

Mahmut Yesarı'nın "*büyük roman*" ibaresiyle yayımlanan romanı *Pervin Ab-la*¹⁹ ise, üç kısma ayrılmıştır. Eser evlilik, aşk, dostluk, gibi temalar etrafında gelişir. Romanın aslî kahramanı, Mekteb-i Hukuk mezunu Muzaffer Bey'dir. İçeride dönük bir tip olan Muzaffer'in kişilik özellikleri, çocukluk ve okul arkadaşı Nahit Refik'le tezat oluşturacak şekilde verilir. Nahit Refik maddeci, realist, dışarı dönük bir insan olmasına karşılık Muzaffer Bey romantik, hayalci bir kişiliktir. Olay örgüsünü şekillendirecek olan çatışmalar da daha çok bu iki zıt kahraman arasındaki ilişkilerden doğacaktır. Her şeyi hesaplayarak yaşayan, tüccar kafasıyla düşünen Nahit'in karşısında Muzaffer Bey, daha olumlu özelliklere sahiptir.

¹⁸ Agah Sırrı Levend, *Acılar*, Matbaa-ı Ebüzziya, İstanbul 1928, 317 sayfa.

¹⁹ Mahmut Yesari, *Pervin Ab-la*, İkbâl Kütüphanesi, Ahmet Kâmil Matbaası, İstanbul 1927, 430 sayfa.

Burhan Cahit'in Birinci Dünya Savaşı'na katılan Macid Bey'in hatıralarını anlattığı romanı *Harp Dönüşü*²⁰ üç büyük kısımdan oluşur. Romanın birinci kısmı "Macid Bey'in meşin kaplı bir numaralı defteri", üçüncü kısmı da "Macid Bey'in meşin kaplı iki numaralı defteri" başlıklı hatıraları şeklindedir. Geniş bir şahıs kadrosuna sahip olan romanın diğer kahramanları Macid'le olan ilişkileri nispetinde ortaya çıkarlar. Macid'in âşık olduğu Hürmet, okul arkadaşı Osman Niyazi, Filistin cephesine giderken trende tanıştığı Mediha Hanım, yaralanıp esir olduktan sonra, İngiliz hastanesinde tanıştığı hasta bakıcı Miss Davis, esir kampından kaçıp yanlarına sığındığı Mısırlı Prens Sadi ve kızı Fatma romanın diğer kahramanlarıdır.

HARP ZENGİNLERİ

Harp zenginlerine temas eden romanlarda, yazarlar yaptıkları vurgunlarla zengin olan bu tip insanların hayatlarına işaret ederlerken, savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntılarla boğuşan geniş halk kitlelerine de dikkat çekmek isterler. Millî olanla olmayanın zıtlığında ele aldıkları bu tipleri anlatırken, buna bağlı olarak İstanbul'da halk kitlelerinin yaşadığı fakirliğe yer vermiş olurlar. Böylece bu insanların ahlâk dışı olumsuz yönleri daha da belirgin hâle gelmiş olur.

Refik Halit, Meşrutiyet'ten öncesi ve sonrası İstanbul'unu anlattığı *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde, Birinci Dünya Savaşı yıllarında çeşitli yollarla vurgun yapıp harp zengini olan insanlar üzerinde durur. Siyasî mizah romanı²¹ olarak da değerlendirebileceğimiz romanda, Osmanlı nazırı Fikri Paşa'nın yavaşması olarak büyüyen İsmet, kendi gibi yavaşma olan Kâni'ye yıllar sonra rastlandığında, onun nasıl değiştiğini, açlıktan zenginliğe ve tüccarlığa ulaştığını eleştirel gözle anlatır. Romandaki harp zengini sadece Kâni değildir, onun karısı Şayan'ı görmek için gittiği Ada'daki köşklerinde yeni devrin birkaç harp zengini tanıy ve daha sonra onları ana hatlarıyla tanıtır.

Kâni, paşanın konağında rahat bir çocukluk ve gençlik yaşarken, konağa getirilen Şayan adındaki yavaşmayla basılınca, konaktan onunla beraber atılır. Bir hile sonucu askere gitmekten kurtulan Kâni, Samuel adındaki bir Yahudi'yle çeşitli işlere girer. Hem devleti, hem de insanları kandırarak büyük bir servetin sahibi olur. Eski hâliyle şimdiki hâli arasındaki farkı çok iyi bilen Kâni, yeni devrin ürettiği bir tip olarak hayatının nasıl değiştiğini, eğer böyle olmasa nelerle karşılaşacağını çok iyi bilmektedir. "...Görüyorsun ya, sırf talih işi; o saatte, aynı dakikada Fatih meydanından geçmeseydim ya Kafkas'ta geberip gidecektim yahut, şimdi açlıktan inim inim inleyecektim." (s. 33) diyecek kadar da görgüsüz ve hissiz bir insan olmuştur. Artık yok olan konak hayatı ve kibar, görgülü konak insanının yerini alan Kâni, davranışlarıyla tam bir görgüsüz portresi çizer; yetiştiği toplumdan ve çevresindeki insanlardan nefret edecek kadar soysuzlaşmıştır. "Fena sıkılıyorum, ahbab yok, iş yok, eğlence yok... Kış da geliyor, her taraf çırçır-lak, sırlıslık, çamur içinde kalacak... Halk aç bî-ilaç, dilenciden yolda yürünemeyecek;

²⁰ Burhan Cahit Morkaya, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1928, 360 sayfa.

²¹ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004. s. 135

insan, cebinde parası da olsa bu memlekette şöyle can ve gönülden bir 'oh!' diyemez ki... Niyetim gidip kışı Viyana'da, Berlin'de geçirmek; zaten geçen seyahatte sefirle lâubalileşmiştik, iyi uyuşuyoruz..." (s. 160)

Kâni'nin kızı Şayan da sonradan görme zenginliğin getirdiği bir sarhoşluk içindedir. İstanbul'u yaşanacak bir yer olarak görmeyen bu kadının Fikri Paşa'nın konağına nasıl geldiğini hatırlayan İsmet, onun geçmişine ve şimdiki haline bakar ve şaşırır. *"Ben yine susuyordum; yaşadığının lezzetini duyamadığından, İstanbul'u beğenmediğinden bahseden şu talihli ahretliğe eski gözle, Fikri Paşa'nın hareminde iftar tepsisi hazırlarken ki gözümle bakıyordum. Şimdi Avrupa'ya gidip de adam içinde yaşamaya can atan kadın, o seyis Yani'nin hamama sokup da köpek yıkar gibi zorla yıkadığı saçaklı vahşi yavrusu mu idi? Şayan mı Berlin'e yerleşecek ve orada ömrünü geçirecek?..."* (s. 161)

İsmet, vurgunculukla zengin olan bu insanların ortak özelliklerinin yaşadıkları toplumu ve milleti sevmemek ve ondan nefret etmek olduğu görüşündedir. *"Bu dört günlük zenginlerde ne derin bir memleket adaveti vardı. Hariçte refah ile yaşayabilmek imkânı hasıl oluverince, derhal, onlara bir vatan düşmanlığı geliyor, memleketi her vesile ile tahkir dillerinin pelesengi oluyordu. Hani meteliksiz damatlar veya mahdumlar vardır da kayınpederleriyle babalarının yanında bir sığıntı gibi yaşarlar, zelil, haysiyetsiz sürünürler, sonra ceplerine geçinebilecek kadar para girdi mi hemen tavır ve muameleyi değiştirerek boyuna evi bırakıp ayrılmaktan dem vururlar... İşte bu yeni karonlarda da aynı hali görüyorum ve kendimde de bazı bazı, ister istemez buna yakın hisler duymama rağmen yine alttan alttan kızmaktan nefsimi men edemiyorum..."* (s.161- 162)

Romanın *Yeni Devir Simaları* adını taşıyan üçüncü bölümünde, yazar bu tipteki insanlardan kurulu bir meclis hazırlamış gibidir. Ali Bey, savaştan önce emlak tellallığı ederken, bir Ermeni sarraf sayesinde tahvil ve faiz işine girmiş, büyük paralar kazanmış ve dönemin önemli bir askerî müteahhidi olmuştur. Üçüncü kişi, Rumeli'de eşkiya kovalamış bir zabıt olan Kerim Bey'dir. Dağda eşkiya kovalarken *"Meşrutiyet patlamış dağdakilere gün doğmuş. Otuz bir Mart'ta avanesiyle şanlı şerefli girilecek her deliğe burnunu sokmuş; Yıldız yağmasına karışmış, cebini doldurmuş"* tur. (s.82) Bir diğer vurguncu olan Lütfi Pehlivan, gümrükte kâtip olarak çalışırken Kocamustafapaşa'daki bostanlardan birini evkaftan kendi zimmetine geçirmiş, sonra tüccarlığa başlamış ve zengin olmuştur. Bir diğeri daha yirmi altı yaşında, şımanık ve yüz­süz bir gençtir. Elektrik şirketinde tahsildarken, devletin üst kademelerindeki insanlarla yakınlaşmış, bu sayede devlet işlerinden paralar kazanmış, İstanbul'daki Alman sosyetesinin aranılan ismi olmuştur.

Yazar, harp zengini ve vurguncuları eleştirel bir dikkatle okuyucuya sunarken, halkın bu insanlara karşı öfke duyduğunu ve israflarının ölçüsüzlüğü karşısında hayrete düştüklerini belirtir. Bu insanların düşündükleri tek şey servetlerini korumak ve arttırmaktır. Mal varlıklarının bir gün ellerinden alınacağından büyük korku duyarlar ve bu yüzden de Avrupa'ya gitmek ve orada yaşa-

mak isterler.²² Onların zenginlikleri aynı zamanda, ahlâkî zaafa da neden olmuştur. Kâni, İsmet'le yasak ilişkiye girmek için can atar.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un çeşitli cephelerini gerçekçi bir bakış açısıyla dile getiren *Gün Batarken*'de harp zenginlerine ve vurgunculara geniş bir şekilde yer verilir. İdealist bir askerken çeşitli sebeplerden dolayı, istemese de bu tip bir insan hâline gelen Hulki Bey'in çevresinde tanıdığımız harp zenginlerine karşı yazarın eleştirel bir tavrı vardır. Bu tavır, daha çok millî olanla olmayanın çatışması şeklinde verilmiştir. Savaşın getirdiği birçok ekonomik sıkıntı içerisinde, halk tabakaları arasında derin uçurumlar oluşmaya başlamıştır. Artık toplum iki sınıftan müteşekkil bir yapıya kavuşmuştur. Biri bolluk içinde yaşayan, savaşın hiçbir sıkıntısını çekmeyen vurguncu, harp zengini ve bunlarla işbirliği yapan devlet memurları; diğeri ise kıtlık ve açlıkla mücadele eden fakir halk tabakasıdır. Savaşın getirdiği olağanüstü şartları fırsat bilen açık göz insanlar, özellikle gıda maddelerini stoklayıp büyük paralar kazanarak harp zengini haline gelmişlerdir. Yazar, yaşanan kıtlığı dikkati çekerken, bütün İstanbul halkına yetecek kadar gıda sevkiyatı olmasına rağmen, bu durum halka hiçbir şekilde yansımadağı görüşünü ortaya koyar.

"İstanbul'da havâic-i zarurîye si'atları gündend güne yükseliyor, şeker, pirinç, yağ, un gibi başlıca gıdalar, baş döndürücü bir sür'atle ve nispetsiz, kâidesiz, keyfi bir surette pahalalanıyordu. Bu eşya payitahtta yok değildi. Rusya, Romanya'nın Karadeniz şehirlerinin, İran'ın ve daha ötelerin eşya arziyeliği vazifesini gören İstanbul'da bir buçuk milyon ahaliyi bol bol beş sene idâre edecek erzâk bulunduğunu salâhiyet-dâr kimseler iddiâ ediyorlar, hatta erkâm ile isbâta kalkıyorlardı. Buna rağmen meselâ günün birinde şeker ortadan yok oluveriyordu, iki üç günlük bir yokluktan sonra, iki misli kesb-i kıymet etmiş olarak gizliden gizliye yine arz-ı vücud ediyordu..." (s. 50- 51)

Toplumsal bir bunalım doğuran bu duruma karşılık, îşe Nezâreti'ndeki memurlarla işbirliği yaparak karaborsacılık yoluyla gittikçe zenginleşen küçük bir azınlıkla, halk arasında derin bir sınıfsal farklılık ortaya çıkmıştır. Paranın getirdiği bolluk içerisinde, zevk ve sefada günlerini gün eden bu insanları ortaya çıkaran sebep savaştır; çünkü savaştan önce kimsenin tanımadığı kişiler, savaşla birlikte zenginleşmiş olarak ortaya çıkmışlardır. Savaş onlar için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Vatan evlatları cephelerde şehit olurken, bunlar her geçen gün halkın kanını emerek daha da zenginleşmişlerdir.

"Açlıktan ölenler kefensiz gömülürken, bu yeni zenginlerin karıları, kızları her gün esvap yeniliyorlar; yüzlerce çocuklar gıdasızlıktan solup dururken, o efendiler göbek şişiriyorlardı. Nerede melhame, bir kan ve leş ziyafeti olsa, oraya behemehal kargalar üşüşür. Mezarlıkta, mezbahalar civarında sürü ile bu meş'ûm ölüm ve matem kuşlarını görürsünüz... Tabiat bu mahlûkatın rızkını da bu yüzden vermiştir. Onlar için başka sûretle taayyüş mümkün değildir. Kan, leş, daima kan ve daima leş isterler. Dünyada kan ak-maktan kesildiği, ölüm nihayet bulduğu gün kargaların nesli de munkariz olur. Tıpkı bu meş'ûm hayvanlar gibi her muharebe; insanlar arasında her mukâtil, behemehal muhte-

²² Kemal, Timur; "İstanbul'un iç yüzü ve Üç İstanbul Romanlarından İnsan Manzaraları", İlmî Araştırmalar, Güz 2004 sayı: 18, s. 120

kirler, harp zenginleri vücuda getirir. Beşerin felaketi bunların esas refah ve saadetidir..." (s.53) Hulki Bey'in karısından boşandıktan sonra evlendiği İzmaro adındaki Rum kızının Beyoğlu'ndaki evlerinde verdiği çay partileri vasıtasıyla bu insanları okuyucuya daha yakından tanıtan yazar, onların ahlâkî durumlarına da dikkati çeker. Paraları sayesinde her türlü rezilliği hoş gösteren harp zenginleri kumar ve fuhuş âlemlerinde günlerini gün ederler. Yazar, fakir halk kitleleri ile bu mutlu azınlık arasındaki uçurumu daha iyi örneklemek için, romanın olay örgüsüyle bağlantılı olmayan Gülsüm'ün hikâyesine yer verir. Kocasını cephede savaşan bu temiz ve namuslu Türk kızı, küçük oğlunu büyütme için büyük mücadeleler verir. Ancak gıdasızlıktan dolayı sürekli hastalanan çocuğunu sonunda kaybeder.

Hulki'nin Nevşehir'de tanıştığı Perodromus, yazarın özellikle dikkat çekmek istediği bir tiptir. Hulki Bey'in idealist ve dürüst bir askerden harp zenginine dönüşmesinde onun payı büyüktür. Nevşehir'de zengin ailelerin çocuklarına askerliğe elverişsiz raporu vermesi konusunda bin türlü hileyle Hulki Bey'i kandırır. Bu ikili İstanbul'a taşındıklarında ise, bu açık göz Rum Hulki Bey'in sayesinde Osmanlı bürokratlarıyla yakın ilişkiler kurma fırsatını elde etmiş olur. Perodromus, yapılacak un ihalesinde büyük bir para vurmak için harekete geçince Hulki Bey'in engeliyle karşılaşır; çünkü asker ve halk yiyecek ekmek bulamazken, onun un ihalesini kendin adını kullanıp kazanmasına gönüllü razı olmaz ve bu olay ikilinin yolları ayırır. Bu andan sonra Hulki Bey'de olumluya doğru bir değişim başlar; yaptıklarından pişman olarak ailesine geri döner. Perodromus ise, İstanbul'a İngiliz askerlerinin çıkışında elinde Yunan bayraklarıyla Beyoğlu'nda işgal askerlerini karşılar.

Çıldırın Kadın'da, Birinci Dünya Savaşı'nın son zamanlarında İstanbul'da savaşın etkilerinden ve getirdiği ekonomik sıkıntılardan uzak yaşayan insanların hayatları, millî olan ve olmayanın çatışması zemininde alınır. Savaşın neden olduğu fakirlikle birlikte verilen bu durumda, "tüccarları, inhisarcıları, vagoncuları milletin kanı pahasına servet edinmeleriyle meşgul" (s. 25) olanların yanında, İstanbul'da fakir tabakadan insanlar, günlük gıda ihtiyaçlarını karşılamakta bile büyük zorluklar çekmektedirler. Romanın kadın kahramanlarından Muallâ ve onun kız kardeşi Necla, harp zenginleriyle birlikte zevk ve eğlence âleminde günlerini gün ederler.

"...Gündüzleri bîhad ü hesab, güçleri yettiği, dilleri döndüğü, akılları erdiği kadar, bin fesad, bin hîle, bin entrika ile soyuyorlar, milletin kanını emiyor, devletin hazinelerini boşaltıyorlar. Geceleri de yiyorlar, içiyorlar. Yiyebildikleri, içebildikleri kadar, yiyor, içiyorlar. Kusuncaya, zukkum gibi burunlarından fıskırincaya kadar yiyip içiyorlar. İçlerinde sevdalılarının bir göz atışına binlerce banknot fedâ eden, metreslerine bir kahve içirmek için cezvenin altında deste deste banknot yakanlar, bir sürü ecnebî alüftelere ellilik, yüzlük, beş yüzlük banknotlardan karyola halısı, köşe yastığı yaptırıyorlar var. Güzel kadın, para, şehvet bütün ruhları bu..." (s. 25- 26) "Harp zengini, bulgur, buğday, vagon zengini" bu insanları hem ahlâksız, hem de millî olanın düşmanı olarak gösteren yazar, bu insanlara karşı nefret duygularını gizleyemez.

*Zâniyeler'*de, Fitnat'ın teyzesi Münevver Hanım orta halli bir hayat sürerken, birdenbire Şişli'nin en gözde köşklerinden birinde çok lüks bir hayat sürmeye başlamıştır; çünkü kocasının "hayatından esrarengiz bir rüzgâr geçmiştir." Hicri Sitki Efendi, "sekiz ay evvel 5 numero lamba kandiliyle oturan bu adam bugün şampanyalarla banyolar doldurmaya kalkışan"(s. 187) birine dönüşmüştür. Kendine metres olarak İclâl'i seçmiş ve onunla birlikte içki, kokain âlemlerinde gününü gün etmektedir. Ancak romanda onun hangi yolla zengin olduğu üzerinde durulmaz; eski ve yeni hayatı arasında büyük fark, yaptığı vurgunlarla harp zengini olduğunu göstermektedir.

*Maşşer'*de ise, Birinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli hile ve vurgunlarla zengin olan Mâhir Bey ve karısı Seniha Hanım vardır. Beyoğlu'ndaki apartmanlarının lüks ve zenginlik içinde yaşayan bu insanlar, kendi çıkarları için hiçbir ahlâkî değeri gözetmezler. Hatta Mâhir Bey, ticari ilişkilerinde karısının güzelliğini kullanır, mebus Alaaddin Bey'le düşüp kalkmasına göz yumacak kadar da yozlaşmıştır. Yazarın romandaki sözcüsü olan Kerim Bey, bu insanları Nihat'a şöyle anlatır: "Evet... bu Mahir Bey ailesi enteresandır. O kadın ve o herif tam vizyotipdirlere. El ele vermişler. Levazımın anbarını iki büyük fare gibi yutuyorlar. Karılarını bu işlerde kullanan üç dört tip daha tanırım. Bir tüccar daha vardı. Karısı güzel bir Slavdır. Her suiistimalde bu kadının parmağı bulunur. Nazırlarla, saray adamlarıyla yatar. Aşıkları evine bile alır, kocası aldırılmaz... Şu Mâhir Bey... isimlerin seciyeleriyile münasebetine dikkat ediniz, hakikaten mahir bir adamdır. Siz onun Osmanlı Bankası dalâveresinde çevirdiği rolü biliyor musunuz? Hayır mı? Ooo... bu yaptıkları bir şey değil. Osmanlı Dâinler Vekili'nin de parmağı ağzında kaldı... Umumî olarak dikkat ettim ki, Abdülhamid'in sarayına mensup adamların oğulları babalarından fazla ahlâksız oluyorlar..." (s.93)

Nihat, Beyoğlu'nda oturan bu insanların hangi amaçlar için yaşadıklarını bir türlü anlayamaz. Çünkü bu insanların hiçbir ulvî mefkûreleri yoktur. Ona göre bu insanların tek amaçları günah işlemek ve başkalarının ıstıraplarına gülmektir. Nihat, Çanakkale'de savaşan ve şehit olan insanların boşuna öldüklerini düşünür. " Hay Allah cezalarını versin! Çanakkale'de, gözlerimin önünde kafaları futbol topu gibi, koparak havaya fırlayan Türk gençleri bunlar için mi can verdiler? Tevekkeli değil, ordu, ahali açlıktan, hastalıktan kırılıyor. İki milyon kilometre murabba arazinin mahsullerini İstanbul'da üç beş yüz kişi yiyor. Yine kör boğazlarına doymuyorlar..." (s. 85)

Reşat Nuri, *Gizli El'*de Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan harp zenginlerini aslî kahraman Şeref'in bakış açısından yansıtır. Romanda yakından tanıtılan harp zengini Miralay Murat Bey, eski bir İttihatçıdır; ancak savaşın başlamasıyla birlikte ticarete atılmıştır. Şeref, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ilan edilen seferberlikten sonra, geri hizmette, Bursa'da askerî bir memurluk alınca, Miralay Murat Bey'le yine Doktor Cemil Bey'in vasıtasıyla tanışır. "...kırışmaya başlamış alalman bıyıklı, albatros, kısa saçlı gayet güzel giyinmiş bir"i (s. 107) diye tanıtılan bu adam, ilk görüşmede konuşmasıyla, tavırlarıyla Şeref'i derinden etkiler.

Meşrutiyet hareketine katılmış bir asker olan Murat Bey, askerlikten ayrılarak politikaya atılmıştır. Şeref'in bu adamdan naklettiği şu sözler, onun kararlık kişiliğinin ipuçlarını vermekte ve savaş dönemi içinde ne gibi işlerle uğraştığını sezdirmektedir. "Memleket içinde gündün güne arttığını dehşetle gördüğümüz yokluk, hakiki yokluk, ihtiyaç maddesi yokluğu değil, teşkilât yokluğu idi. Bir şehirde dirhemi kalmamış bir gıda, yahut başka bir ihtiyaç maddesi bağırırsan işitilecek mesafedeki bir kasabada alıcısız, yahut nakliye vasıtaları imkânsızlığından çürüyordu. Sefaletle bir tempoda artan ihtikârın ve devlet idaresinde görülen anarşi manzarasının sebebi bundan başka bir şey değildi. Bugün istihsal, elbette eski istihsal olamazdı. Fakat bir el; teşkilât eli mevcudu rasyonel bir şekilde üleştirmesini bilsin; bunu serah serah çıkarırdık. Ama, devlet, kendi başına bu işi yapamazdı; yardımcı eller lazımdı. O zaman cephe arkasında ne ihtiyaç, ne ihtikâr ve soygunculuk kalır." (s. 109) Savaşı fırsat bilen bu vurguncu, sözde millî gayeler için kurduğu teşkilatıyla büyük vurgunlar yapmaktadır. Sadece ülke içinde değil, Avrupa'da da bağlantıları vardır. Şeref'i de bu çevre içine sokan da o olur. Murat Bey, Şeref'in içindeki "ideal ben" in bir çeşit "incarnation"udur.²³ Onun olmak istediğini olmuş, "doğru veya yanlış daima bir şey yapmış, bir şey söylemiş ve başını sürünün içinden çıkarmaya muvaffak olmuş" (s.111) bir şahsiyettir. Onun yanında yükselmek ve büyük adam olmak ihtirasını tatmin etmeye çalışan Şeref, aslında girdiği bu çevrenin iç yüzünü anlamakta geç kalmaz, ancak kendini bu çürümüşlükten kurtaracak cesareti de gösteremez. Yazar, onun gözünden yeni türeyen bu zenginleri şöyle gözlemler: "Dükkânda, atölyede, yahut etrafı kitap raflarıyla çevrili masada yapılan işler daima küçük işlerdir; küçük karınca, küçük balansı ve ipekböceği işleridir. Büyükler ziyafetlerde, baloda, at koşularında kombine edilir. En büyükleri, kit'aları birbirleriyle çarpıştıran, koca ülkeleri birkaç saat içinde haritalardan silip çıkaran, bir küçük telsiz işaretiyle astronomik servetleri yapan yahut yıkan devlet işleri, tröst, borsa vesaire işleri, sırtlarda frak, bazan maskeli balo travestileri, ellerde şampanya kadehleriyle salonlarda, koridorlarda, ayaküstünde bağlayıp çözümlerler..." (s. 122)

Şeref'in üzerinde bütün bu sözleriyle büyük bir tesir bırakan Miralay Murat Bey, onun isteyip de sahip olamadığı zenginlik ve ihtişamın temsilcisi gibidir. Ancak bu eski asker, görünen yüzünün dışında savaş şartlarının ürettiği bir harp zengininden başka bir şey değildir. Romanın İstanbul'da geçen bölümlerinde, Şeref'in içine girdiği vurguncu çevrenin bazı kişileri de tanıtılır. İdris, Şeref'in Mercan idadisinden arkadaşıdır, önce medresede okumuş, sonra idadiye geçmiştir. Fakir ve kimsesiz bir çocuk olan İdris, yıllar sonra Şeref'in karşısına pırl pırl rugan çizmeleri ve yanında Olga isimli metresiyle çıkar. O da Murat Bey'in teşkilât'ına girmiş ve hayatı değişmiştir. Bu çevrenin ikinci şahsı ise, Nezihe Hanım'dır. Şeref'in İstanbul'da bulunduğu sıralarda tanıdığı bir harp zengininin karısı olan bu kadın, gece âlemlerinden herkesten uzak ve mahzun duruşuyla Şeref'in dikkatini çeker.

²³ Birol Emil, Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 63

Ülke büyük bir sıkıntıdan geçerken bu insanlar, her şeyin dışında kendi mesut dünyalarında zevk ve eğlence içinde yaşamaktadırlar. İngiliz uçaklarının Harbiye Nezâreti'ni bombaladıkları gece, bu insanlarla birlikte otomobillerle İstiranca ormanları içinde bir gece eğlencesine giden Şeref, adı verilmeyen harp zenginlerinden biriyle tanışır. Bu adam, her hali ve hareketiyle bu zümrenin en tipik örneğidir. Öyle ki karısını kendi işleri için erkeklerle sunacak kadar da yozlaşmıştır. Şeref, böyle bir çevre içinde yozlaşmaya başlar. Önceleri reddettiği birçok şeyi yavaş yavaş kabullenir. Hayat adına kurduğu büyük hülyalarına kavuştuğunu düşünürken manevi olarak da çürümeye başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un zengin kesimine ait insanların hayatlarını bir fon olarak kullanan *Coşkun Gönül*'de, kaynağı belli olmayan servetleriyle zevk ve sefa içinde yaşayan Cevdet Bey ve onun diğer arkadaşları, savaştan önce sıradan insanlarken birdenbire zengin oluvermişlerdir. Bu insanlar, Heybeliada'daki yaz eğlencelerinin yeni simaları olarak ortaya çıkarlar. "Ada bu yıl pek kalabalık. Yalnız her yıl muayyen tiplere inhisâr eden kalabalık, bu sene yeni yeni simaların karışmasıyla samimiyetini kaybetmişti. Muharebenin meydana çıkarıldığı gayri tabii hayat İstanbul kibar âlemince meçhûl bazı şahsiyetleri meydana atmıştı..." (s. 244-245)

Çoban Yıldızı'nda ise benzer bir şekilde, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan harp zenginlerinden biri olan Saib Rami Bey'e yer verilir. Aslı kahraman Sadiye'nin kızı Nigâr'ı kendine metres edinen bu adam, savaştan önce sıradan bir esnafken, savaşın başlamasıyla birlikte zenginler sınıfına dâhil olmuştur. Ancak hangi yolla zengin olduğuna dair bilgi yoktur. Yazar, onun şahsında harp zenginlerini eleştirirken, halkın içinde bulunduğu fakirliği ve yaşanan kıtlığı tezat olarak ortaya koyar ve aradaki derin farkı göz önüne sermeye çalışır.

"Hayat, bir yıl içinde yüzyılın yapamayacağını değiştirmişti. Mendil konup, yüzük çıkan hokkabaz kutusu gibi her şey şeklini değiştirmişti. Zenginler sakir, buğday mısır, altın kâğıt, pirinç bulgur, süpürge tohumu ekmeğe olmuştu. Halk, fırın kapılarında birbirini çiğneyerek, parasıyla, ekmeğe dileniyor, yorganını satarak eline geçirdiği üç beş kuruşla bir dirhem et alamıyor, avuç dolusu parası olsa bir hastasına şeker bulamıyordu. Ama buna karşın, Eyüp'te kurban etiyle büyümüş, cebinde yalnız ıskat parası görmüş, çay içmek için kahvelerde tanıdık arayan bir kısım türediler, eskiden önlerinden geçmeye korktukları en pahalı lokantalarda, fazla yanmış, az pişmiş diye yemek beğenmiyorlar, tabakları öğrenerek yere atıyorlardı. Halkın çoğu aç kaldığı zamanlarda, kolay kazanan bir sınıf olursa ahlâk ve namus kuvvetlerini kaybeder. Saib Rami, harpten önce birkaç yüz liralık sermaye ile iş yaparken şimdi on binlerle, yüz binlerle oynuyordu." (s. 312)

Cânân'da Birinci Dünya Savaşı yıllarının Kadıköy ve Kalamış'ında yaşayan bazı insanların hayatlarından kesitlerin de anlatılırken, *Cânân*'ın yanında büyüdüğü Şakir Bey, bir harp zengini ve vurguncu olarak tanıtılır. Evli olduğu halde Lehli bir kadınla gayrimeşru ilişki yaşayan bu adam, temel ahlâkî değerlerden yoksun, yozlaşmış bir tiptir. Öyle ki evlâtlığı olan *Cânân*'la bile aşk macerası yaşar. Romanın aslı kahramanı olan Lâmi, karısı *Cânân* ölünce onun eşyaları arasında bu adamın aşk mektuplarını bulur. Lâmi'nin *Cânân* uğruna

boşadığı karısı Bedia, bu adamdan yardım istemeye gelince, ona kocasından intikam almasını ve başka bir erkekle onu aldatmasını öğütler. Müsteşar Orhan Bey'le işbirliği yaparak Almanya'dan "mîrî fiyatına" aldıkları vagonları orduya çok yüksek fiyatlara satmayı başarırlar.

Billûr Kalp'te savaş zamanı yaptığı vurgunlarla zengin olan şehvet düşkününü, her türlü insanlıktan uzak bir tip olarak çizilen Semih Âtîf, genç kızları elde etmek için kullandığı yardımcısı İzzet Saim'in ağzından tanıtılır. Yazar, bu tipte savaş vurguncusu insanların gerçek yüzlerini ortaya koyar: "Harp zamanında, bizim beyin mebusluktan başka sekiz mühim memuriyeti vardı. O zaman yükünü tutmuş. Bizim bey zengindir. Öyle, birkaç apartman kirası, ona vız gelir. Şimdiki sefihane sarfiyatını âlemle karşı güya, bu idarehânedan çıkıyormuş gibi gösteriyor. Bu da, aleyhindeki sû'i-zanlara bir perde çekmek için bir dalaveredir..." (s. 31) Evli ve çocuklu bir adam olmasına rağmen, genç kızları kandırıp elde etmek için, Sirkeci Kozacı Han'da tuttuğu uydurma ticarethanesine iş bulmak için gelen masum kızları türlü dalaverelerle kandırıp elde etmeye çalışan Semih Âtîf, "...Ben evlenmek değil; eğlenmek için, bir karı arıyorum... Tevhîl, bir erkeği bu nev'i zevklerden men' edebilmek için kâfi bir düğüm müdür?" (s. 42) diyebilecek kadar, mesuliyetini idrâkten uzak bir tür "Epikürist" bir adamdır.²⁴

Pervin Abla'da, romanın aslî kahramanı Muzaffer'in hukuk mektebinden arkadaşı olan Nahit Refik, okulunu bitirince mesleğe atılmamış, bunun yerinde Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde ticarî işler görmüş ve Birinci Dünya Savaşı başlayınca da İstanbul'a gelmiştir. Nahit Refik, Anadolu'da ticaretle uğraşarak tam bir hesap adamına dönüşmüştür. Muzaffer ise, idealist bir avukat olarak kalmıştır. Savaşın başlaması üzerine biri cepheye giderken, diğeri yani Nahit Refik çeşitli bahanelerle İstanbul'da kalmayı başarmış ve yavaş yavaş ticaret hayatının en parlak kişisi olmuştur.

Bir harp zenginine dönüşen Nahit Refik'in durumu, annesinin Muzaffer'e yazdığı mektuplarla ortaya konulur. Şeker ve gaz gibi en temel ihtiyaç maddelerinin bile bulunmasında büyük sorunların yaşandığı İstanbul'da, Nahit Refik, arkadaşının annesine yardım eder; ancak Muzaffer onunla ilişkilerini koparmıştır. Yazar, bu iki eski arkadaş arasındaki yeni durumu, millî olan ile olmayanın zıtlığı içerisinde verir. Muzaffer, savaş başlar başlamaz hemen askere koşmuş ve Çanakkale'ye gitmiş; Nahit Refik ise İstanbul'da kalarak servetine servet eklemeye devam etmiştir. Çanakkale'de yaralanıp da İstanbul'a dönen Muzaffer, savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntılara daha yakından tanık olur. Bu durum Nahit Refik'e olan nefreti daha da arttırır; çünkü bu yaşananlarda onun da kısmen payı vardır. Romanın sonunda Nahit Refik bir iç değişim geçirerek yaptıklarına pişman olmuş ve ticarî hayatına son vermiştir.

Romanda anlatılan diğeri bir harp zengini ise Sezâ Hanım'ın babası Rüstem Bey'dir. Üç sene evveline kadar Aksaray'da çatısı çökük, harap bir evde kızı Sezâ ve karısı Meziyet'le fakir bir hayat süren Rüstem Bey, birdenbire zen-

²⁴ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 362

ginleşmeye başlamıştır. Sezâ Hanım'ın ağzından verilen bu durum, savaşın başlamasıyla birlikte, kaynağı belli olmayan işlerle zenginleşen insanların hayatlarına örnektir. Zenginlik ve refah içinde yaşamasına rağmen, eski fakir ama mutlu günlerini özleyen Sezâ Hanım, hâl-mazi çatışması içinde yaşadığı sıkıntıları, anne ve babasının önceleri onu çok sevdikleri halde, şimdi parasal işlerle boğuştukları için onu ihmal ettiklerini Muzaffer'e anlatır.

Acılar'da işgal altındaki İstanbul'a ait çeşitli manzaraları günlüklerine kaydeden Fikret, savaştan önce görüştüğü ve kendi halinde sıradan bir insan olan eski arkadaşını, savaştan sonra bir harp zengini olarak bulur. Fikret, adı verilmeyen bu arkadaşının ağzından kendisi savaşırken, onun nasıl zenginleştiğini dinler. Önceden levazım ambarlarında asker olarak çalışan bu adam, daha sonra askerlikten ayrılarak komisyonculuk yapmaya başlamış ve zengin olmuştur. Harp senelerinde yaptıkları eğlencelerden, âlemlerden sıkılmadan bahseden arkadaşını "...ben Irak'ta ve Acemistan'da ateş ve ölüm karşısında, aç mahrum geçen geceleri düşünüyordum." (s. 90) diye dinleyen Fikret, ona nefretle bakar.

Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*'nde Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan harp zenginlerini, romanın birinci kısmında hatıralarını anlattığı Macid'in bakış açısından verir. Mülkiye'den mezun olduktan kısa bir süre sonra, savaşın başlamasıyla birlikte askere alınan Macid, bir gece yarısı kıtasıyla birlikte Çanakkale cephesine gitmek için İstanbul'u terk ederken, Beyoğlu caddesine geldiklerinde bir otelin holünde oturan insanlar dikkatini çeker. "...şişman gövdelerini büyük meşin koltuklara yerleştiren kırmızı yüzlü, et yığınınından ibaret insanlar ağızlarındaki kocaman yaprak sigaralarını emerken arada bir ince likör kadehlerini ağızlarına götürüp dudaklarını ıslatıyorlar." (s. 88) cümleleriyle bu insanları tanıtan Macid, bunların savaşın yeni ticaret zenginleri olduğunu düşünür. Yazar, da bu millî olmayan tablo karşısında Macid'i kullanarak, onun ağzından bu insanlara seslenir ve onları şiddetle eleştirir. Savaş başlayıp da bütün bir millet, büyük mahrumiyetlere katıldığı halde bu insanlar, her türlü sıkıntıdan uzakta, kendi âlemlerinde günlerini gün ettikleri için onları ruhsuz, et ve kan yığını olarak gören yazar, romanın ikinci kısmında da savaşın sonunda İstanbul'un sosyal hayatında meydana gelen değişimlere ait kesitler aktarırken, savaşın İstanbul'da birbirine zıt iki ayrı sosyal sınıf ortaya çıkardığını belirtir. Pek çok aile, eski mevkisini ve zenginliğini kaybetmiş, buna mukabil "*harpten gıda alarak beslenen*" yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu iki farklı sınıfın tezat oluşturan sosyal hayatları verilirken, harp zengini yeni sınıfa karşı eleştirel bir tavır takınılır. Çünkü çoğunluğu oluşturan insanlar büyük zorluklar içinde hayatlarını geçirmeye çalışırken, bu insanlar bolluk içinde yaşarlar. "...bir tarafta her günkü nafkasını almak için cami kapılarında vesika ekmeği bekleyen çocuğuna süt, hastasına şeker bulmak için tenceresine, bakırına kadar feda eden alil ve himayesiz azim bir tabaka... Karşı tarafta çocuğunun sünnet cemiyeti için adadaki köşkünde kırk gün kırk gece düğün yapan, misafirlerine hoş görünmek için gece yarısı motorla Beyoğlu'ndan dondurmalar getiren nev-zuhûr ve mahdûd bir zümre..."

Yeni peyda olan bu sınıfın geçirdiği hayat, eski refahına veda ederek topraktan farksız vesika ekmeği almak için medrese, imâret kapılarında saatlerce bekleyen ve her gün

evinin bir parça eşyasını yok ederek geçinmeye, doğrulmaya çalışan eski ailelerin hususiyetini, sükûnetini ve metanetini bozdu." (s. 221- 222) Bu insanları daha yakından göstermek için adı verilmeyen bir nazırın Büyükkada'da verdiği bir partiye gelen insanlara ait kesitler de aktarılır. Birçok davetlinin katıldığı bu partide devrin harp zenginleri de boy gösterir. "Harp devrinin en büyük müteahhidi, zahire ve şeker tâciri Âdem Bey" ve diğer zenginler çeşitli ve zengin yemeklerle donatılmış masada sadece içki içerler.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı ve bu süreçte yaşananların edebî metinlere yansımaları anlamında, roman kuşkusuz önemli bir göstergedir. Bu süreç, romancıların ilgisi çekmiş ve birçok romanda süreçle ilgili çeşitli problemler, olaylar ve kişiler konu edinilmiştir. Savaşın sosyal hayat üzerindeki en olumsuz tesiri olan ekonomik bunalım ve bunun getirdiği vurgunculuk, harp zenginliği Cumhuriyet dönemi romanımızın erken dönemlerinde sıkça temas edilen konulardan biri olmuştur. Romancılar hak etmedikleri halde çeşitli yollarla zengin olan bu insanlara karşı eleştirel bir tavır geliştirirler. Harp zenginleri stokçuluk, vagon ticareti, tahvil ve faizcilik gibi yollarla servetlerine servet katarlar. Millîlik/gayri millîlik, biz/onlar çatışması zemininde verilen bu durumda, zevk ve eğlencede günlerini gün eden bu insanların karşısında fakirlikle boğuşan geniş halk kesimlerinin hayatlarına da dikkati çekmek isterler. Bu makalede incelediğimiz on üç romanın tamamında, bu anlamda bir bakış açısı geliştirilmiştir. Harp zenginlerinin ahlâksızlıklarına vurgu yapılırken, onların en temel insanî değerlerden yoksun oluşlarına da dikkat çekilmek istenmiştir; çünkü haksız yoldan elde ettikleri paraları gayri meşru yollarda tüketirken insanî değerlerini kaybetmişlerdir. İncelediğimiz on üç romanda yaptıkları kötülüklerden dolayı pişman olan üç kahraman vardır. *Gün Batarken*'deki Hulki Bey, eski bir askerken bir harp zenginine dönüşür; ancak savaşın Osmanlı devletinin mağlubiyetiyle bitmesinden sonra, Rumların yaptıkları sevinç gösterileri onu kendine getirir. Gizli El'de de Şeref vurguncu Murat Bey'in etkisinde kalarak böyle bir çevre içindeki kirli ilişkilere bulaşır; ancak yaptıklarından pişman olur ve karısına geri döner. *Pervin Abla*'daki Nahit de büyük bir pişmanlık yaşar ve sonunda bütün ticari faaliyetlerine son verir.

Sonuç olarak, savaş fırsat bilip zenginleşen insanlar, halkın hafızasında derin izler bıraktıkları gibi, savaştan sonra yayımlanan birçok romana da konu olmuşlardır.

Abstract

Economic woes, which was caused by World War-1, attracted Turkish community profoundly. Because of world economy there was tribulation on obtaining of basic foodstuff. A part of community who tried to get chance from this situation, got good benefit by black market. This situation was depicted by writers of that period, various writers criticized this kind of people and the focused that government must to take some caution to stop it. This people, who got riched doing booty at world years, were remarked by novelist as well. While large of community were struggling with beggary, happy life of war profitters was described as critically by writers. In this paper will show that how this subject was discussed (used) at novels and which aspects of war profitters draw attention.

Key Words: Novel, war, economic woes, war profitters.

Kaynaklar

- AKTAŞ, Şerif, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ATABEYOĞLU, Selahattin Enis, *Zâniyeler*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1923.
- BENİCE, Ethem İzzet, *Çıldırın Kadın*, Cemiyet Kütüphanesi, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1924.
- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- EMİL, Birol, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- ENGİNÜN, İnci-Mustafa Kutlu, "Reşat Nuri Güntekin", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt: 3, İstanbul 1978.
- GÖÇGÜN, Önder, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987.
- GÜNDÜZ, Osman, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997. (2 cilt)
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Gizli El*, İnkılâp Kitapevi İstanbul 1959.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Billûr Kalp*, Ma'rifet Matbaası, İstanbul 1926.
- KARAY, Refik Halit, *İstanbul'un İç Yüzü*, Kenan Basımevi İstanbul 1939.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, *Acılar*, Matbaa-ı Ebüzziya, İstanbul 1928.
- MORKAYA, Burhan Cahit, *Coşkun Gönül*, Akşam Matbaası, İstanbul 1925.
- MORKAYA, Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsi Matbaası, İstanbul 1928.
- SAFA, Peyami, *Cânân*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.
- SAFA, Peyami, *Maşer*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.
- TALU, Ercüment Ekrem, *Gün Batarken*, İkbâl Kütüphanesi, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul 1926.
- TİMUR, Kemal, "İstanbul'un İç Yüzü ve Üç İstanbul Romanlarından İnsan Manzaraları", İlmî Araştırmalar, Güz 2004 sayı: 18.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Millî İktisat (1909-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- YESARİ, Mahmut, *Çoban Yıldızı*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, Yeni Matbaa, İstanbul 1967.
- YESARİ, Mahmut, *Pervin Abla*, İkbâl Kütüphanesi, Ahmet Kâmil Matbaası, İstanbul 1927.